

Филозофски факултет

Одељење за историју

Мастер рад

Слика другог: Не-хришћански народи на простору Блиског
Истока

у путописима Феликса Фабрија

Ментор проф. Др Небојша Порчић

Студент: Марина Марковић ИС19/37

Београд, 2020

Садржај:

Увод.....	3
Прво поглавље: <i>Sionpilger</i>	
<i>Одлазак у Свету земљу.....</i>	8
<i>Сарацени и други јеретици у Светој земљи</i>	11
<i>Јерусалим</i>	15
Друго поглавље: <i>Дуго очекивано путовање</i>	
<i>Путовање на Синај</i>	24
<i>Номади и пустињаџи.....</i>	28
<i>Последње недеље ходочашћа.....</i>	32
Треће поглавље: <i>Други погледи на блискоисточне друге</i>	
<i>Фабриви претходници и савременици.....</i>	36
Закључак.....	40
Библиографија	41

УВОД

Едвард Саид, познати амерички критичар и политички активиста палестинског порекла, једном приликом је објавио чланак у новинама *The New York Times* под називом *Arabs, Islam and the Dogmas of the West*.¹ Главна тема чланка је оријентализам, његово порекло и догме - Исток или оријент, стоји наспрам Запада и њему је обрнуто пропорционалан. Ако је Запад развијен и хуман, Оријент је нехуман, неразвијен, ирационалан. Сматра да се корени модерног оријентализма могу наћи у 18. веку и да се оно користило као оправдање колонијализма, где развијени Запад узима под своје инфериорни Оријент и тамо успоставља своју власт. Проблем Европе са муслиманским светом потиче још од првих деценија Ислама. Хришћанска Европа и муслимански Исток су се налазили често у сукобима, јер су обе стране тежили сукобу који би однео превагу једној страни. Али то се није десило. Саид се осврнуо и на модерно схватање муслимана, где је написао да *муслиман остаје означен као јеретик, који који ће због својих греха бити осуђен да га гледају негативно*. Читајући изворе из средњег века, лако се може увидети да је Блиски исток за све њих био нешто удаљено. То се додатно наглашавало називањем овог дела света *Прекоморјем* или *Outremer*.

Ходочашће је играло велику улогу у животима верника – муслимана, јевреја, хришћана, припадника шинто и хинду религије. Муслимани имају хаџилук у Меку, Хиндуистима *Махабхарата* саветује да посете нека места, Буда својим следбеницима даје списак места која би ваљало посетит током живота. Беда Венерабилис, британски историчар и теолог (672-735), у својој књизи *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, на више места говори о томе како су енглески великаши били очарани Римом, где су у почетку одлазили представници цркве, како би били посвећени, а ускоро су њихов пример почели

¹Edward W. Said "Arabs, Islam, and the Dogmas of the West", The New York Times Book, October 31, 1976, p. 4

да следе многи из Енглеске *племћи и обичан народ, лаици и клер, мушкарци и жене*, како би се додворили свецима и тиме олакшали себи загробни живот.² Тако је Рим постао место ходочашћа у хришћанству. Наравно, одлазак у Јерусалим, посета родном месту Исуса Христа и места на којем је умро, остало је назаменљиво. Град је био један од главних места на којем су се дешавале приче из Библије. Једини проблем је био тај што Палестина дуго није била под влашћу хришћана, те нико није могао да им гарантује безбедност. Али то не значи да верници нису одлазили тамо. Ходочашћа су донела и нешто важније за схватање тог периода, а то је књижевни жанр који је бавио путовањима до Свете земље и назад. Ти наративни извори су важни и за историју менталитета, описивали су сусрете две културе, два различита света и два порекла. Од 11. века и завршетка Првог крсташког рата, одласци на ходочашће у Јерусалим су постали учесталији. Европски владари су, по заузимању земље од муслимана, створили своје државе, те су верници лакше могли да оду и посете Исусов гроб. Мали број ходочасника је разумео колико су почаствовани тиме што су за живота могли да посете Јерусалим, те су писали итинераре и остављали описе предела кроз које су пролазили, али и људи на које су били усмерени и окружени.

Феликс Фабри(Шмид) је био један од тих срећника. Он је рођен 1438/39. године у Цириху, у богатој породици. Рано је одлучио да свој живот посвети цркви, те се у својој 14. години замонашио и прикључио доминиканском реду. Сам чин се одиграо 25. новембра 1452. године, на Дан Свете мученице Катарине (Александријске).³ Како се замонашио на дан ове светице, која је цео живот провела у Египту, одлучио је да, када му се буде указала шанса, оде и посети њен манастир на Синајској гори, који је у 6. веку подигао византијски цар Јустинијан, а у којем се чувају њене мошти. На своје прво ходочашће у Свету земљу, Фабри се одлучио када је имао 42 или 43 године. После вишедневног путовања бродом, у Јерусалиму је провео само девет дана, не обишавши ни део онога што је намеравао у самом граду, а није успео да оде ни у Египат. Због тога се одлучио да опет оде на ходочашће 1483. године. Скоро 6 година после повратка са другог ходочашћа, 1490. године, Феликс је примио молбу два сестринства из Медингена и Медлингена⁴ (оба из Баварске), одлучио је

² Beda Venerabilis, *A history of the English church and people*, ed. Leo Sherley-Price, New York 1978, 280

³ Fabri, Felix, *Fratri Felicis Fabri Evagatorium in Terræ Sanctæ, Arabiæ et Egypti peregrinationem* ed. Aubrey Stewart, Palestine Pilgrim's Text Society, London 1896, II, 565

⁴ Beebe, Kathryn, *Pilgrim & Preacher: The audience and observant spirituality of friar Felix Fabri (1437/8-1502)*, Oxford University Press, 2014, 178

да напише водич, у којем ће описати своје искуство, и што је још важније, места која је обишао. Сестринства, која нису била у прилици да оду и сама искусе све радости Свете Земље, као што је Фабри у два наврата успео, могла су само да се кроз речи које је Фабри написао, упусте у пустиловине и жељно ишчекују тренутак када ће моћи да сама пропутују сва места на којима је боравио Исус Христ. Описи далеких места су одувек играли улогу у обликовању идеје о свету. Као ова сестринства, ни велика већина других људи није била у прилици да оде у Јерусалим. Пут је био дуг, исцрпљујућ и најважније – био је веома скуп. Фабри је успео да пронађе особу која би му била покровитељ. Аполинар фон Штајн, лорд Горње Баварске и отац једног од Фабријевих сапутника на другом ходочашћу, Георг.⁵ Наравно, Фабри је знао да је један од ретких срећника који су могли да посете Јерусалим. Стога је сматрао да је његова обавеза да своје искуство пренесе онима којима срећа није била тако наклоњена. Свакодневно је уносио записе на воштане таблице, те их је користио када се вратио у Улм како би пренео своје искуство. Постоје 4 дела из пера калуђера Феликса која описују ходочашће у Јерусалим и Египат. Она се донекле разликују, јер је свако од њих намењено другачијој публици.⁶ Његово дело је штампано и у оквиру *Palestine Pilgrim's Text Society* (PPTS), који су објављивали и преводили текстове из средњег века, чија је тема била историја ходочашћа у Свету земљу. *Fratri Felicis Fabri Evagatorium in Terræ Sanctæ, Arabiae et Egypti peregrinationem* или једноставно *Evagatorium* ће бити коришћено као главни извор у овом раду. Свој путопис је Фабри писао дан за даном, недељу за недељом, описивајући и помињући све, енциклопедијски. Он се састоји из два дела, сваки део од 6 поглавља. Први део се бави одласком у Јерусалим, а други одласком на Синај и у Египат. Међутим, у енглеском преводу, Обри Стјуарт је дошао само до изласка са Синајског полуострва, прескочивши одлазак у Каиро и Александрију, као и читав опис Фабријевог повратка у Венецију и даље у Улм. Овај ради има за циљ да представи виђење не-хришћанских народа на простору Блиског Истока из угла доминиканца Феликса Фабрија, уз додатне описе које су забележили Теодорих у *Libellus de locis sanctis* и Бенјамин из Туделе у *Sefer ha-Massa'ot*.

Теодорих је написао своје дело *Libellus de locis sanctis* око 1172. године. Оно је преведено на енглески и штампано, као и Фабријев *Evagatorium*, у оквиру PPTS-а,

⁵ *Evagatorium* I, 6

⁶ За више, Katheryn Beebe, *Pilgrim & Preacher*

1891. године. О самом аутору се не зна много. Иако за то нема чврстих доказа, сматра се да је овај Теодорих тај којег Јован из Вирцбурга спомиње као дитриха (нем. Dietrich) и који је био бискуп Вирцбурга. Њих двојица су заједно ишли у Свету земљу и обојица су написала итинераре. У неким деловима се описи подударају, али се верује да је разлог тај што су и Теодорих и Јован користили исте изворе за те делове. Сам Теодорих је написао у свом делу да су описи на које ће читаоци наилазити резултат његовог личног искуства или су преузети из других, веродостојних извора. Један од проблема са којима су се истраживачи сусретали јесте и тачна година када је Теодорих ишао у Јерусалим, јер је он сам не спомиње. Неки историчари су на основу Теодорихових записа и чињенице да је последњи забележен датум био 1173., дошли до закључка да је он између 1171. и 1173. године боравио у Светој земљи.⁷

О ранијем извору о Јерусалиму и Светој земљи, ово дело ће користити и записе рабина Бенјамина из Туделе, који је у Јерусалим ишао средином 12. века, на свом пропутовању кроз Европу, Азију и Африку. Његово дело је сажето, те више има географски карактер, јер је бележио свако место кроз које је прошао, већином записујући колико Јевреја живи у том месту, а тамо где је налазио за сходно, писао је и о другим народима и верским групама. Како Феликс Фабри не пише много о самим Јеврејима, првенствено јер их је било мало и нису играли значајну улогу у свакодневном животу градова у којима је боравио, виђење рабина Бенјамина је од великог значаја за сагледавање шире и комплетне слике и народима који су живели на простору Бликог Истока.

Један од Фабријевих сапутника у ходочашћу 1483-4, био је Бернارد из Брајденбаха(1440-1497). Он је био на челу катедрале у Мајнцу. Иза себе је оставио дело *Peregrinatio in Terram Sanctam*. Упознао је Фабрија на путу за Јерусалим, те су заједно отишли и у Египат. Његово, као и дело Паула Валтера из Гилигена употпуниће слику коју је створио Феликс Фабри у свом делу.

Прво поглавље овог рада ће се бавити Фабријевим ходочашћем у Свету земљу. Биће представљене не-хришћанске групе људи које су обитавале у Јерусалиму и околним местима, а са којима је Фабри долазио у контакт. Уз то, пажња ће бити посвећена важним светим местима, која су поштована од стране муслимана, јевреја и хришћана, али и она која

⁷ Theoderich, *Theoderich's description of the holy places*, ed. Walter Besant, Palestine Pilgrim's Text Society, London, 1891, vii-ix

су била трн у оку многим освајачима ових предела, те су им мењали сврху, градили и рушили. Друго поглавље ће бити посвећено путовању на Синајску гору и обилазак манастира свете Катарине Александријске. Посебна пажња ће бити указана номадским племенима која су живела у пустињи, њиховом начину живота и веровањима. Треће поглавље ће разматрати друге записе ходочасника из периода пре, у време и након Феликса Фабрија.

Прво поглавље

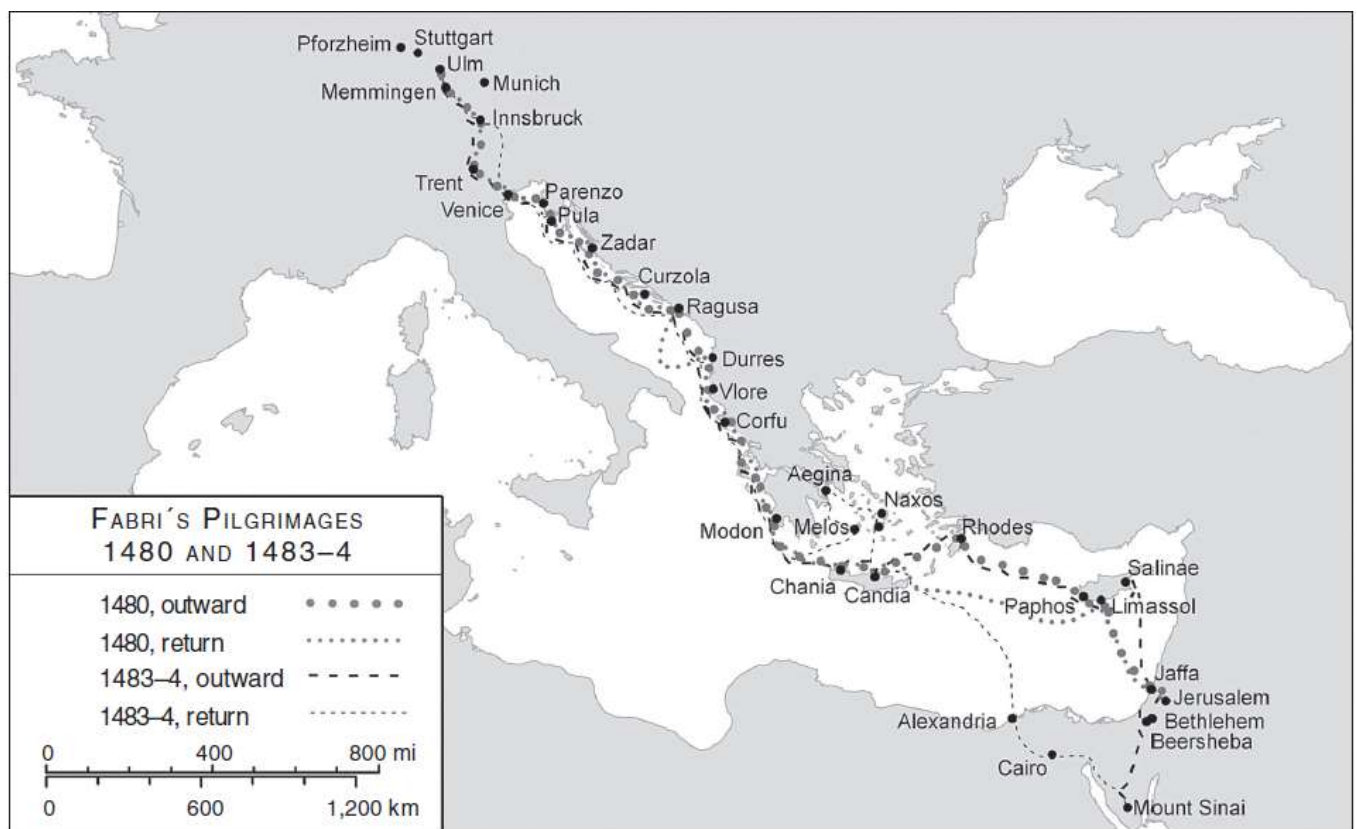
Sionpilger

Одлазак у Свету земљу

Постоје 3 чина у човековом животу за која не би требало да прихвата савете, а то је: да ли да се ожени, да ли да оде у рат и да ли да посети Свети гроб. Ово је био одговор грофа Еберхарда из Виртемберга на питање калуђера Феликса Фабрија шта да уради и да ли да оде у Јерусалим. Гроф се чинио најподеснијом особом од које се савет могао затражити, јер је и он сам био у Цркви Светог гроба(Храм Вазнесења Христовог) у Јерусалиму, у којем је добио витешко одликовање. Чини се да је овај нејасан одговор ипак допринео да се Фабри одлучи на дуго путовање у непознато, два пута.

Како је сам *Evagatorium* написан неколико година након што се вратио са свог другог ходочашћа, Фабри није поделио своју књигу на прво и друго ходочашће, већ је једноставно додавао појашњења да је током свог првог боравка у Јерусалиму посетио одређено место, те да није први пут тамо и да већ зна правила и разлоге због којег би требало да се поштују. Прва посета Јерусалиму се догодила 1480. године и била је релативно кратка, трајала је свега 9 дана. Како није имао времена да обиђе све што је желео, одлучио је да се поново отисне преко мора, али овај пут је дуже остао, те је скоро 6 месеци провео изван Немачке. Одлазак тако далеко од куће је био прави изазов, имајући у виду да је током 15. века простор источног Медитерана и Егејског мора био коришћен како поприште сукоба Венеције и Ђенове, а потом Венеције и Турске. Непријатељства су и даље била присутна, те ни једини начин да се стигне до Јерусалима није био сигуран за ходочанике и друге путнике. Страх од непознатог, Фабри је испољио у једној реченици - *Веће задовољство ми причињава*

останак у Швапској, него одлазак у Ханан, а Улм ми се чини бољим него Јерусалим.⁸ У самој Европи се није много знало о муслиманима. За већину, они су били непознаница и све што су знали је било везано за многа ратовања. По муслиманском заузимању Свете земље, у више наврата, хришћански ходочасници су морали да сарађују са *неверницима*, како би успели да се снађу у непознатој земљи, у којој причају непознатим језиком, у којој је традиција другачија од оне на коју су навикли у Европи. Уосталом, муслимани су контролисали скоро сва света места, она која су изазивала дубоко поштовање хришћана и на која су хришћани били уверени да имају посебна права. Може се осетити озлојеђеност између редова које Фабри пише када је чуо да на улазима у света места, цркве, гробнице,

Мапа 1. Фабријева ходочашћа, преузето из књиге *Pilgrim & Preacher: The Audiences and Observant Spirituality of Friar Felix Fabri (1437/8-1502)*

стоје *прљави неверници*, којима је безбожни султан дао тај део хришћанског наслеђа, како би наплаћивали улаз и тако се богатили.⁹ Примећује да, за разлику од Сарацена којима није

⁸ *Evagatorium*, I, 9

⁹ *Исто*, I, 465

испод части да се богате на тај начин и који би све урадили за златник или два, хришћански ходочасници никада нису жалили ни једну пару коју су им дали како би пољубили Христов гроб, поклонили се месту на којем је Девица Марија родила Спасиоца, пали на колена испред Часног крста.

Верује се да су средњи век и доба Ренесансе у највећој мери одговорни за западно виђење ислама. Мноштво контроверзи које су се везивале за ислам, сујеверја и поезија уз које су генерације одрастале, главни су кривац за вековима непромењено виђење припадника ове религије. Тако *Evagatorium* у пуном светлу приказује како су људи са Запада замишљали *оне друге, са прекоморја, ђавоље синове и наследнике проклетог Мухамеда*.¹⁰ Како је пут бродом био дугачак, венецијанска флота је правила паузе, улазећи у луке које је контролисала на простору Јадрана, Јонског и Егејског мора, пре доласка у Палестину. Већ на Кипру су ходочасници доживели културни шок, видевши да тамошњи свештеници живе по измешаним правилима православља и католичанства, бирајући шта им највише одговара.¹¹ Долазак на Кипар, свега 200 километара од обале Свете Земље, био је увод у све што ходочаснике чека у Палестини. Деловало је као да напуштају све што им је било знано до тада и да улазе у један други свет, где ништа није као у Швапској и где људи живе по другим правилима, имају друге обичаје, културу, правила и језик.

¹⁰ Када год помиње Мухамеда и његове наследнике, Фабри изражава своје незадовољство њима, њиховим погрешним учењем и ђаволском природом.

¹¹ *Evagatorium*, I, 198-200

Сарацени и други јеретици у Светој Земљи

С обзиром на то да је дело писано првенствено као водич кроз Свету земљу, пуки географски описи и дочаравање одређених светих места, попут детаљног описа Храма Вазнесења Христовог, нису били довољни. Интегрални део су чинили и људи који су живели на тим просторима и давали му одређену димензију. На самом крају описа свог ходочашћа у Светој земљи, а пред описе посете Синајској гори и манастиру Свете Катарине, његове *заручнице*,¹² Фабри даје кратак преглед људи који живе у Јерусалиму, помињући њихове главне карактеристике.

Највећа и најзначајнија група људи која је у 15. веку живела у Светој земљи су Сарацени. Они су *мухамеданци*,¹³ *под свим проклетством коју та јерес носи са собом*. Ислам представља све оно што је супротно хришћанству. Они су неверници, одбацују Свето тројство, они су синови ђавола и гласници антихриста. Како је у сржи ислама је учење о двојној природи, они одбацују могућност да Бог има сина, јер Бог нема жену, те не може да има ни дете. Остао је при ставу да су Сарацени богохулни народ, *одвратнији од Јевреја и идолопоклоника*.¹⁴ Највеће разлике су биле везане за Исуса Христа, који је за хришћане син Божји, Спаситељ, Исцелитељ, онај који је послат на земљу да својим страдањем искупи цео људски род. Сарацени су имали другачији поглед. Исус, из горе наведених разлога, није могао да буде Божји син. Но, он се код муслимана поштује као пророк. Исусов гроб је место ходочашћа, верници му се поклањају и указују највећу част. Упркос томе, он није Божји син, али верују у безгрешно зачеће и да нема оца. Одбацују све сакраменте, као и то да је Христ био разапет и да је умро у мукама. Сматрају да није умро, и да када тај дан дође, то

¹² *Evagatorium*, II, 564

¹³ Саид на више места у својој књизи *Оријентализам*, напомиње како је коришћење овог термина за припаднике муслиманске вероисповести изузетно увредљиво и показује колико мало хришћани са Запада знају о исламу. Наиме, како је од Исуса Христа изведен назив религије *хришћанство*, Европљани су сматрали да је подесно да се у истом маниру односе према муслиманима. Саид наглашава да Мухамед за муслимане није исто што и Исус за хришћане, то јест, Мухамед је само пророк, а није ни бог, нити је божји син. На тај начин се избегава преношење хришћанских доктрина на другу религију, у овом случају, на ислам.

¹⁴ *Evagatorium*, II, 253

ће бити крај света. Не верују у сакралне вредности Часног крста, нити у чуда. Међутим, Исус је и даље важан у Исламу, јер верници сматрају да је Мухамед Исусов наследник, те када дође задњи час и када се буде судило свету, судије ће бити Бог, Мухамед и сам Исус.¹⁵ Сарацени, уз Јевреје и Абисињане, имају *гнусну, бескорисну праксу* обрезивања деце, али је место обрезивања Исуса, осам дана по рођењу, ипак сматрано важним местом у хришћанској традицији. У једном делу, Фабри пише како су се враћали са мисе из цркве светог Јакова, отишли у своје одаје, јер је *била субота, свети дан Сарацена* и они им не би дозволили да тим даном лутају по граду.¹⁶ Европско мишљење о муслиманима је било поткрепљено и неким делима европских историчара 11. и 12. века. Тако Жилбер из Ножана, како би додатно унизио пророка Мухамеда, а тиме и све муслимане, спомиње Мухамедовог ментора, Бахира, као јеретика, односно, аријанаца или несторијанца.

Џамије, муслиманске богомоље, немају никаква обележја религиозности. Оне су окречене у бело, без слика, витража, ничега што би могло да укаже на то да је та зграда место где се поштује Бог. Све што се налазило у тој једној просторији су светла која висе са таванице и молитвени теписи. Пре уласка у џамију, изување је било обавезно.¹⁷ Уз то, Фабри је приметио да за жене постоји посебан улаз. Оне се моле одвојено од мушкараца, лица су им покривена, али оне често и не иду у џамије, већ остају код куће. Фабри је био затечен призором празне собе, јер су хришћани увек желели да им цркве буду богато украшене, пуне витража, слика, реликвија, које би само додале вредност и важност цркви. Велику улогу у животима муслимана је играо Месец, као небеско тело на основу којег су рачунали месеце, празнике и које је постало симбол Ислама, те су на врховима џамија постављали украс у виду полумесеца. Проблеми између муслимана и хришћана постоје одвајкада, али је код хришћана у време Првог крсташког рата било неопходно демонизовати противника. То се одржало вековима, па чак и данас, цео миленијум касније.

Уз Сарацене, иако није их много спомињао кроз саме ситуације у Јерусалиму, живе Јевреји. Уз правоверне Јевреје, постојале су неке секте, попут Самарићана и Есена, који су живели у граду или мало изван његових зидина. Фабри, желећи да покаже

¹⁵ *Evagatorium*, II, 131

¹⁶ *Исто*, II, 110

¹⁷ *Исто*, II 250-251

однос у којем су биле тамошње групе, каже да се јевреји понашају према Самарићанима исто онако као што се хришћани понашају према јеврејима или паганима.¹⁸ Уз то наводи да постоје казне за све хришћане који причају са јеврејима. У граду су живели још и Хашашини/Асасини/Хасасини, који су у бити муслимани, али су им се обичаји разликовали од Сарацена. Они су били обучавани да буду убице, слати на краљевске дворе и, када дође време, обавили би свој задатак – убили би краља. Били би богато даривани ако успеју да се врате у своју земљу, у супротном, ако би били ухваћени и сами убијени, били би слављени као мученици. Фабри је међу муслиманима приметио још неколико група чије је учење одступало од онога што је већина проповедала, али није могао да их именује, већ је писао о ономе што их разликује, обично не више од једне карактеристике. Једни од њих су Мамелуци. Фабри их је описао као отпаднике од хришћанске вере. У великом броју су живели у Јерусалиму и *људи су од оружја*. Својим ратним способностима су успели да ставе цео Блиски Исток под воју власт. У време када је Фабри боравио у Јерусалиму, египатски султан је био из редова Мамелука.¹⁹ Они нису поштовали ни муслимане ни хришћане, већ су живели по својим правилима. Тако на самом почетку ходочашћа, није било претерано изненађујуће за Фабрија то што је Мамелук, који се укрцао на њихов брод у јеусалимској луци, сео и пио вино, *иако је то противно мухамеданској вери*.²⁰ Фабри је у више наврата приметио у каквим су односима Сарацени и Мамелуци. Пише како су Сарацени потајно мрзели Мамелуке, јер су их ови покорили, те Сарацени не би смели да подигну главу у друштву Мамелука. Занимљив је био још један опис који је дао Фабри. Ако би се неки богати човек и један војник, као пример је узео Сарацена и Мамелука, нашли на путу, Сарацен би морао да стане са стране, склони ноге са узенгија и да чека да овај други прође. Уколико то не би урадио, наоружани човек, у овом случају Мамелук, имао би право да шутне Сарацена и да га обори са магарца.²¹

¹⁸ *Evagatorium*, II, 440

¹⁹ Мамелучки султанат је постојао скоро 250 година. Први успех су доживели као центар арапског света после пада Багдада 1258. године. Временом, успели су да се прошире и да под своју власт ставе простор од Либије на западу до реке Еуфрат на истоку. Султанат је укинут после пораза династије Бурци у рату против Османлија, 1517. године

²⁰ *Evagatorium*, I, 218

²¹ *Исто*, II, 207

Наравно, један велики део становништва у Светом граду су чинили хришћани. Међутим, Фабри је приметио да, иако су начелно били припадници хришћанске вероисповести, неке групе су пале под утицај муслимана, те су променили неке своје обичаје и више личе на мухамеданце, него на праве хришћане. Једни од њих су *Сиријци*, за које каже да нису хришћани,²² већ су пали под чари Сарацена, користе се језиком којим причају Сарацени, поштују њихове обичаје, носе дуге браде. Као да то није било довољно, у мешавину хришћанства и ислама, прихватили су јеврејски обичај слављења Шабата. Уз све наведене велике групе, Бедуини²³ и многи хришћани су Јерусалим звали својим домом. Град од неколико хиљада становника је био довољно велики да их прими све, богомоље су се сретале на сваком кораку, као места описана у Библији. Још једну групу не-хришћана је споменуо, а то су Туркмени. Они су заправо Турци, који су успели да ставе под своје области данашње Турске и централне Азије.²⁴

Како је на свом другом пропутовању кроз Свету земљу провео неколико месеци, Фабри се упознао подробније са односима који су владали између различитих верских група и своја искуства је покушао да пренесе даље. За њега су Сарацени увек били они од којих треба зазирати, јер су они лопови, чине зло људима који су њима блиски, те како се може очекивати да буду другачији према онима које сматрају непријатељима и против којих су годинама ратовали? У редовима које пише, може се осетити нелагода коју је осећао сваки пут када би прошао поред групе Сарацена, страхујући да се у сваком тренутку један од њих може окренути и опљачкати га или нешто више од тога. Сарацени су проклети, среброљубљиви и за један *madini*²⁵ би урадили све. Ипак, међу њима су се нашли и они који су водили ходочаснике од једног светог места до другог, помагали им да се снађу у непознатој и бранили их од оних других, који су желели да науде ходочасницима на овај или онај начин. Кроз мала насељена места кроз која је пролазио како би дошао до Витлејема, Раме или Назарета, често су наилазили на шаторе у којима су живели Арапи црнци. Деца би се увек играла напољу, гола или полугола, док су њихове мајке увек имале неки тужан израз лица.²⁶ Мало даље би налетели на мушкарце, који су чували своје шаторе, увек са

²² Наводи да су Сиријци издајници, нетрпељиви и према Латинима и према Грцима, *чија учења прате*

²³ О Бедуинима, види Друго поглавље

²⁴ *Evagatorium*, II, 390

²⁵ Новац који се користио на Блиском истоку

²⁶ *Evagatorium*, I, 2-3

неким оружјем у рукама, било да је то некакав бодеж, лук и стрела или мач. И сам Фабри каже да никада није видео у свом животу такве људе – црне, *изгореле од сунца*, једино што их је делило од тога да ходају голи је била некаква стара крпа који би завезали око струка. *У поређењу са њима, наши Сарацени и Мавари делују цивилизовано и побожно, скоро као и ми сами!*²⁷

Јерусалим

Скоро три месеца је било потребно Фабрију и његовим сапутницима да дођу од Улма до Свете Земље. Првог дана јула су се нашли у водама код Јафе, међутим на саму обалу се нису искрцали до 5. јула. Тих пет дана су провели жељно ишчекујући дозволу Калина, Мамелука који је у Јерусалиму био задужен за ходочаснике, за искрцавање. Људи из целог света долазили су у Јерусалим како би се поклонили Исусовом гробу, месту где је разапет, како би ходали стазама којима је Исус носио крст, али и како би видели куће у којима су живели многи мученици, Девица, па чак и Понтије Пилата. Како је сваке године велики број људи долазио у Јерусалим, локално становништво је показивало своју нетрпељивост према ходочасницима, а Сарацени су предњачили у томе. Постојала су нека коначишта за ходочаснике, те је један припадао Хоспиталцима, поред Цркве Светог гроба, а други фрањевачком реду, на Сионској гори.

У самом граду, у односу на Сарацене, није било много католика. Фабри пише о историји Јерусалима, како је 1187. године египатски султан Саладин успео да после опсаде освоји град. У њему је до тада било мноштво католика, православаца, јевреја... Међутим, по доласку муслиманских трупа, многи су искористили пружену могућност и напустили су град. Само, није све било тако једноставно. Један број католика и већи број православаца је одлучио да остане у граду и после освајања. Фабри наводи да су сви ти католици били екскомуницирани од стране папе, као и они који су помагали Сараценима и снабдевали их оружјем. На крају, бацио је анатему на целу земљу. Једини католици који су остали су Светој земљи и избегли гнев папе, били су они који су тамо боравили како припадници

²⁷ *Evagatorium*, I, 267-268

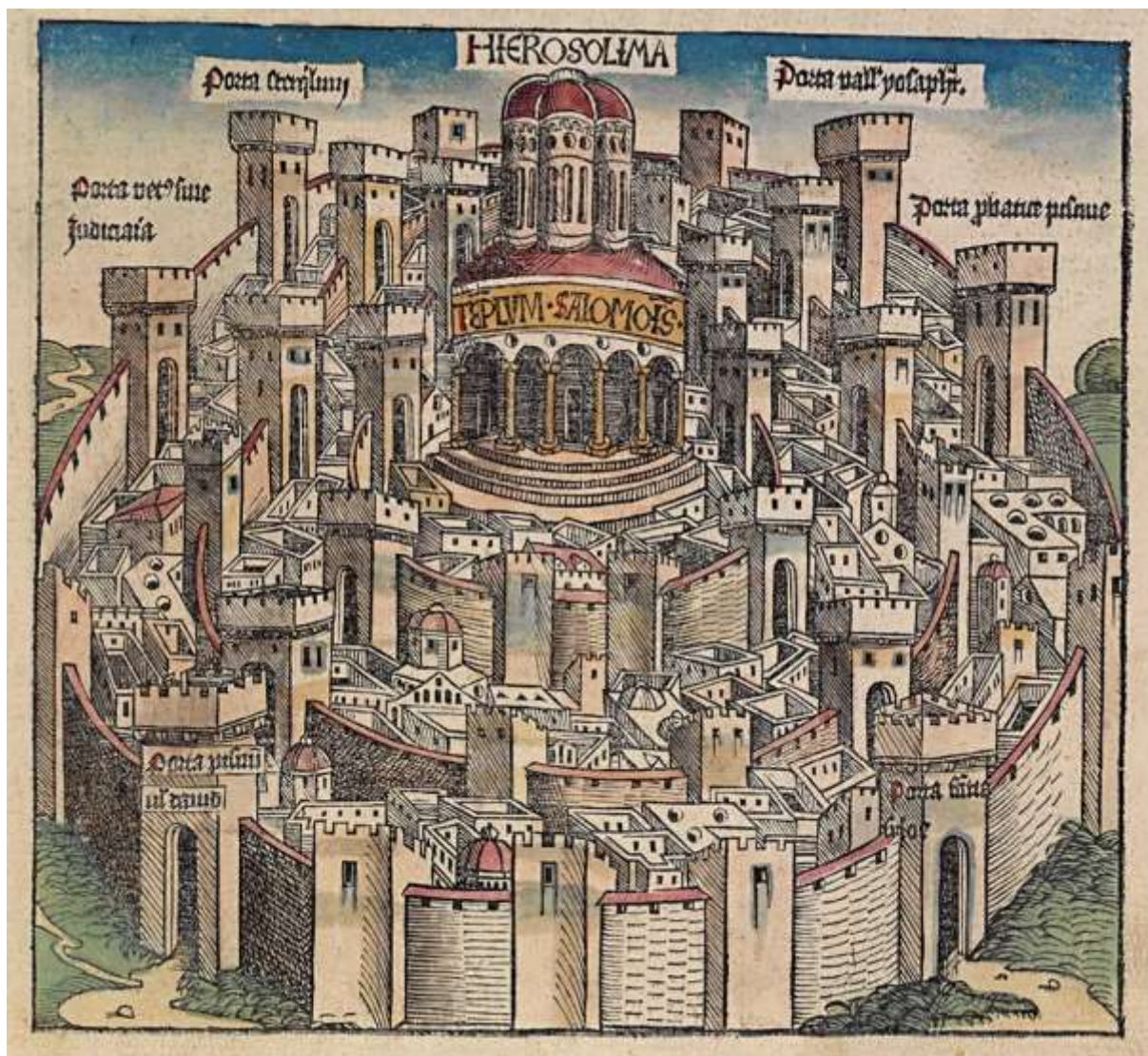
монашких редова и који су покушавали да спасу ближњег који је пао у заробљеништво током заузимања Јерусалима.²⁸

Враћајући се у садашњост, Фабри је изнео низ правила која су морали да поштују током боравка у граду. Било их је укупно 27 и она су регулисала све ситуације које могу да снађу ходочаснике и давала смернице како да их реше. Ова правила су била од великог значаја, јер су показивала односе у граду. Прво правило је било да сваки ходочасник мора да има папску дозволу за долазак у Јерусалим, у складу са горенаписаним догађајима. Следеће правило је било да никоме није дозвољено да сам, без пратње барем једног Сарацена, лута градом, јер за њих град може да буде опасан, јер као што ходочасници страхују од локалног становништва, тако ни они нису били одушевљени присуством ходочасника. Једно од најважнијих правила се тичало веровања Сарацена. Наиме, у двориштима храмова, муслимани су имали своја гробља, а према њиховим веровањима, ако се прелази преко гроба, уноси се немир мртвима. Тако је Фабри у више наврата, када је сам ишао по граду, упао у неприлике када је, у жељи да прекине пут, ишао преко гробља, те су за њим жене викале, а он морао да бежи, како њихови мужеви не би почели да га јуре. Уколико би и дошло до сукоба између једног ходочасника и Сарацена, никакав физички обрачун није долазио у обзир, већ би ходочасник морао да се обрати драгоману, који би онда решавао настали проблем.

Ипак, упркос свему, Фабри признаје да се нико никада није лоше понео према њему и да никада није улазио ни у какве озбиљније сукобе са локалним становништвом, што није могао да каже за остале ходочаснике са којима је дошао у Јерусалим.²⁹ Успео је да се спријатељи са људима који су могли да му помогну на неки начин и олакшају боравак у непознатој земљи, попут проналажења магараца за лакши обилазак светих места. Међутим, то није био једини разлог. Он је био у сталном страху да ће га неки Арапин напасти и покушати да га опљачка. Како су пролазили кроз многа села, још једна опасност су били сељаци који су, из мржње или бојазни од ходочасника, умели да их засују каменицама.

²⁸ *Исто*, I, 248-249

²⁹ *Evagatorium*, I, 243

Слика 1. Јерусалим, преузето из видеа *A Virtual Pilgrimage: Felix Fabri's "Sionpilger" and the Unicorn*, www.youtube.com

Били су упозорени на лошу нарав локалног становништва, те су морали да воде рачуна како се понашају у друштву Сарацена. Они су *изузетно љубоморни*, те је саветовано свим ходочасницима да избегавају било какав контакт са женама у граду. Постојала је и могућност да их та жена заведе и одведе у своју кућу, те да их тамо опљачка или чак и убије. Друга ствар се тичала алкохола. Наиме, ходочасници су волели да пију вино, те су са собом донели велике количине овог пића са Кипра и из свог завичаја. С обзиром да су Сарацени муслимани, вера им забрањује да пију, али без обзира на то, умели су да седну и да, када их нико не види, попију чашу вина. Но, како нису били навикнути на то, умели су да се од само

једног гутљаја напију и да почну да се свађају, вичу, чак и да започну тучу, а да је обично прва жртва особа која им је дала вино.³⁰ Стога је саветовано да се у друштву муслимана, вино пије у тајности. Фабри прича како су једне ноћи остали са неким Сараценима који су им били водичи и да су, како их не би увредили, морали да се склањају од њихових погледа како би успели да узму гутљај вина.³¹

Тамошње становништво је имало свој стил облачења који је одговарао поднебљу на којем је сунце јако, а предео скоро пустињски. Једна од заштита је био турбан, који су Сарацени стално носили и тиме се, између осталог, разликовали од других људи. Постојало је и неколико упозорења – ако се спријатељите са Сараценом, никада се немојте шалити са њим, јер немају добар смисао за хумор, немојте му дирати браду и никако немојте пипати његов турбан! Такође, како су Сарацени по природи подмукли, никада им се не сме претерано веровати. Саветовали су им избегавање било каквих послова са Сараценима, поготово ако је новац укључен у то, јер ће вероватно покушати да их преваре. Наравно, ово задње се односило и на Јевреје и на све Источне хришћане, који подједнако немају савест, као и сами Сарацени. Једно од највећих упозорења се тичало џамија. Наиме, муслимани не воле да им *неверници* улазе у богомољу, те умеју да буду веома агресивни ако ухвате немуслимана унутра. Проблем је био тај што је неколико важних хришћанских цркви претворено у џамије, а неке су градили изнад гробница библијских личности.³² Фабри је сматрао да се разлог за то може наћи у чињеници да је Куран лажљив, а та места су била докази. Стога, како би очували Куран, чинили су та недела.

Како би се избегли сукоби са муслиманима, ходочасницима је указанао на то да би требало да се суздрже од исмевања муслимана у току молитве, јер се и они суздржавају од исмевања хришћана. Међутим, на једном месту, Фабри пише како, док су се ходочасници молили на улици, око њих се окупила група младих Сарацена и упирали су прстом у њих, све време се смејуљећи.³³ Дневне молитве и богослужења су била уобичајене ствари у Јерусалиму. Молили су се на улици, у богомољама, у кућама. Фабри пише како је пролазио

³⁰ *Evagatorium*, II, 434

³¹ *Исто*, I, 232; 251

³² Нека од тих места су место рођења Девине Марије, потом црква посвећена њој, кућа свете Ане, Богородицине мајке.

³³ *Evagatorium*, I, 284

градом и видео многе како се (погрешно) моле, својим чином кушају Бога и навлаче његов гнев на себе. Није могао да разуме како то да се они моле свакодневно, без обзира на околности, а хришћани, које је Исусова крв спасила, могу да буду толико незахвални и да понекад и данима прескачу молитве.

У граду су постојала топла купатила, која су користили заједно Сарацени и хришћани, док су Јевреји имали засебна купатила. Фабри је био очаран тим купатилима, обложеним мермером и у више наврата их је описивао. Оно што је било карактеристично за ту купатила је било да су постојале многе одаје или собе, које су биле заклоњене од погледа завесама, а унутра су имале један тепих од палминог лишћа. Користиле су се за пресвлачење пре уласка у купатила. У оквиру купатила је постојала и нека врста сауне. Људи су могли да добију масажу, лечили би повреде, болове и још штошта. Купатила су била одвојена за мушкарце и жене, али такође за Сарацене и Јевреје. Наиме, Сарацени су одбијали да деле купатила са Јеврејима, *јер Јевреји имају чудан мирис*. С друге стране, муслиманима није сметало да њихова купатила користе хришћани, за шта Фабри даје неколико разлога. Један је и верски, те каже да је Мухамед само бранио да се муслимани и хришћани налазе у цркви, али никада на другим местима, укључујући купатила.

Многе судбине су биле испреплетане у Јерусалиму. Векови верских борби су довели до тога да ништа није како изгледа. Једне вечери, Феликс је изашао у град како би купио нешто да једе. Узевши хлеб, сео је на једне степенице и гледао људе. У једном тренутку, прошао му је неки млади Сарацен који је продавао воће. Као добар хришћанин, Фабри је поделио хлеб са њим. Приметио је да младић носи турбан какав носе Сарацени, те му га је скинуо са главе и принео свом носу. Омирисавши га, направио је гримасу као да ће повратити. Иако по правилима добијеним првих дана у Јерусалиму није смео, Фабри је хтео да испровоцира овог Сарацена, те је плуноу на турбан. Међутим, шта год да је очекивао, није се десило. Сарацен је узео турбан и сам плуноу на њега, после чега је прстима направио крст и пољубио га. У том тренутку је Феликс схватио да младић није Сарацен.

Као што је било речено, Јерусалим је био препун важних места и здања која су описана у Библији, а која имају везе са Спаситељем. Вероникина кућа, Соломонов храм(Црква Светог гроба), Црква Светог Ђорђа, Иродова кућа, кућа Понтија Пилата и још много других. Нека су поштовали само хришћани, а нека хришћани, муслимани и јевреји.

Проблем се стварао тамо где су нека места која су код хришћана поштована, по муслиманском заузећу претворена у џамије. Ово је онемогућавало да ходочасници слободно обилазе та здања. Вековима раније, стари хришћани су поставили један камен на сред пута, као би означили место на којем се Исус приказао трима женама које су се враћале са његовог гроба. Тај камен су обилазили ходочасници, те би га пољубили и изговорили молитве. Међутим, како пише Фабри, муслиманима је ово сметало, те су умели увече, када никога нема напољу, да дођу до камена и да уринирају по њему.³⁴ Ово је био само један од примера шта су муслимани по освајању града радили са хришћанским светињама.

Наравно, постојала су места која су била света и једнима и другима, те их муслимани по освајању нису уништавали. Једно од тих места је кућа Девике Марије. Оно што је карактеристично за њу јесте да се на том месту не налази никаква црква која је посвећена Девизи, иако су неки желели да је изграде. Фабри пише да су монаси, припадници фрањевачког реда, били одлучни у намери да на том месту подигну цркву, али су морали да чекају одобрење султана. Међутим, изградња цркве је била скупа, те Ред није имао толико новца. Одустало се од ње, али је одлучено да се сагради ораторијум, као место обожавања Девике. Касније је Фабри сазнао да је тај ораторијум одмах по изградњи срушен, *јер су они луди Сарацени упали унутра и сравнили зграду са земљом.*³⁵

Најзначајније здање у целом Јерусалиму је била Црква Светог гроба, позната и као Црква Вазнесења Христовог. Она је најсветија црква у читавом хришћанском свету. Многе групе унутар хришћанства (Јермени, Сиријци, Латини, Грци, Грузијци) су имају свој део у овој Цркви, тако да није било чудно, као ни данас, да се у исто време одржава више литургија, у различитим деловима цркве. Они су имали засебне просторије, са олтарима у којима би на свом језику и у складу са својим обичајима држали проповеди. Фабри сматра да би Црква Светог гроба одавно била уништена да муслимани нису били тако жељни новца. Знали су да ова Црква изазива велико интересовање хришћанских ходочасника, који би сваке године прелазили дуг пут до Јерусалима. У томе су видели шансу да се обогате, јер су увек могли да на неки начин извуку по који дукат од ходочасника. С друге стране, Фабри жели да верује да је разлог за опстанак Цркве и тај што се *муслимани плаше*

³⁴ *Evagatorium*, I, 323

³⁵ *Исто*, 329

хришћана.³⁶ Међутим, Црква је изграђена по угледу на Нојеву барку, која је *носила многе звери, чисте и нечиста*, а и данас прима све, *цивилизоване католике и шизматике из дивљине*.³⁷ Она је била замишљена да у себи обухвати сва најважнија места везана за Исуса Христа – Камен помазања, Христов гроб, Голгота и многе друге капеле и цркве посвећене значајним личностима, између осталих и царици Јелени. Улаз у цркву се наплаћивао, али је за хришћане улаз био слободан од Великог петка до Ускршњег понедељка, када би град био испуњен ходочасницима из целог света. Већ је било речи о томе како је Јерусалим важан град за припаднике све три велике религије, али и за припаднике многих секти. Свима је био дозвољен улазак у Цркву светог гроба, докле год верују у Исуса. Иако почиње причу о многим који посећују ову цркву тиме да су различитости доказ Божје креативности, не може да одоли да не подели своје мишљење како би све било много лепше да ипак не постоје *тврдоглави шизматици и јеретици, мада су и они доказ божјег савршенства*.³⁸ Ипак, Црква Светог гроба се одржала као симбол да хришћани(католици, православци и све секте), муслимани и јевреји заправо могу да живе заједно.

У близини Цркве Светог гроба, налазила се једна јама, у којој је, према предању, царица Јелена пронашла трнов венац, три крста, ексере и знак који је стајао изнад крста.³⁹ У време када је у Јерусалиму боравио Фабри, на том месту се налазила хрпа камена. Место је било посебно поштовано од стране Латина, али су поштовање указивали и други хришћани, као и Сарацени. Наиме, они су стругали тај камен и веровали су да он (као и само место) има чудесне моћи. Мало камена помешаног са вином или водом лечи грозницу и високу температуру, а боравак на том месту лечи људе од главобоље и зубобоље. Све што је било потребно је да болесник одсече прамен своје косе и да га пошаље чуварима Храма, који би онда косу бацили на тај камен.⁴⁰ Ово је била пракса многих Сарацена, Турака, источних хришћана. Још једно од места које поштују и хришћани и муслимани је капела Светог Јована Крститеља. Фабри каже да, с обзиром да муслимани указују велике части светом Јовану, разлог за изградњу ове капеле је како би се одвукли муслимане од тога да

³⁶ *Evagatorium*, I, 432

³⁷ *Исто*, I, 427

³⁸ *Исто*, I, 430

³⁹ *Исто*, I, 360

⁴⁰ *Исто*, I, 363

сруше целу цркву.⁴¹ Такође ту се налази и уточиште реда св. Јована, који је нудио смештај ходочасницима. Насупрот Цркви, муслимани су изградили своју џамију. Велики минарет, са којег *вичу и завијају* цео дан.⁴² Сличну *вику* је Фабри чуо недуго по доласку у Јерусалим, када их је упоредио са зверима и псима. Тада је закључио да се *Источњаци* служе језиком који је оштар, није мелодичан, те људи звуче као козе и свиње.⁴³ Уз џамију, била је изграђена и школа, у коју је једном приликом Фабри завирио. Видео је да деца седе на поду, погнутих глава и леђа, као што раде Јевреји када се моле. Уз то су *невали*, односно, понављали су једну исту мантру, коју је и Фабри запамтио и уврстио у своје списе. Наравно, као додатан мотив да хришћани не долазе у Цркву Светог гроба, муслимани су уредили да се ту отворе два затвора. Они су имали наоружане чуваре, те су својом појавом додатно уносили немир код ходочасника.

Једно од места које су ходочасници посетили је била јама у којој су била деца коју је убио краљ Ирод.⁴⁴ Куповина те деце(реликвије) је била ствар престижа на Западу, те су међу многим ходочасницима били и људи из угледних кућа, који су желели да их купе. И сам Фабри је био сведок покушаја куповине, јер је у групи са којом је он дошао у Јерусалим био и један изузетно богат племић. Тада су сазнали да је јама празна, те да је султан однео сва тела у Египат. Калин је уверавао Фабрија да Мамелуци и Сарацени узимају тела мртворођене деце, бодежима им направе ране, балзамују их, те их за велике количине дуката продају. Пример је племић са којим је дошао Фабри, а који је за цело тело понудио 100 дуката. Наравно, ово није била једина врста лажних реликвија коју су Сарацени продавали. Ту су били делови Часног крста, ексери, трње, кости, све што је могло да се лажно представи. У Фабривој природи је био отклон према Сараценима и источним хришћанима, те није ни куповао ништа слично од њих.

И сам Фабри схвата да је Света земља неки други свет. Близу Јерусалима, када су се враћали са једног од многих обилазака околине, ходочасници су наишли на једну хрпу

⁴¹ *Evagatorium*, I, 389-390

⁴² Фабри у даљем тексту наводи да муслимани нису користили звона, као што је то био случај са хришћанским црквама. Наиме, разлог за то је био, не то што нису уживали у звуку који производи звоно, већ зато што би онда сувише личили на хришћане, а то су желели да избегну. *Evagatorium*, I-2, 426

⁴³ *Evagatorium*, I, 233-234

⁴⁴ Јеванђеље по Матеју, 4:16. Модерни историчари поричу да се ово икада десило, јер не постоје докази ни код једног хроничара о овом догађају.

камења, Зауоставили су их, опет, некакви црни Сарацени и претили да ће их каменовати уколико им не дају новац. Ово није била ретка слика, узимајући у обзир да су они тако живели, од милостиње или пљачке. Те ситуације су навеле Фабрија да размишља у другом правцу – ако их овде пуштају да буду такви варвари, шта би им се десило да се налазе у *нашем делу света*? Шта би им се десило да они тако јадни и голи стану испред племића у Немачкој? Колико би времена требало тим племићима да их убију? На том месту, Фабри јасно даје до знања свим својим читаоцима – ови људи нису као ми. Они су другачији по свему и на основу свега. Њихова рационалност није као код људи са Запада. Правила живота се не односе подједнако на *ове*(Западњаке) и *оне*(Источњаке). Оно што се никада не би десило на Западу, или би се десило једном и никад више, на Истоку је нормално и део свакодневице. Ипак, да нису само различити по менталитету, Фабри додаје да су *и тела различите боје*,⁴⁵ како би додатно показао колико једни и други немају додирних тачака. Ипак, *ови други, дивљи*, иако су били готово ненаоружани, успели су да натерају ходочанике и њихове водиче да се склоне са пута и да на други начин дођу до Јерусалима.

Пре него што су напустили Јерусалим, Фабри се шетао градом и приметио је нешто што на Западу не постоји. Отишао је на пијацу, где је било много људи и много кухиња. Наиме, према традицији, на Истоку људи нису кували у кућама, већ би све састојке однели у јавне кухиње где би је скували. Главни разлог је био тај што је земља јалова, те ако би свако у својој кући имао место за припрему хране, већина не би могла да нађе дрва за ватру. Оно што је било необично јесте чињеница да жене нису кувале, већ би то радили мушкарци. Разлог за то је био што они нису желели да једу храну коју је жена припремала, јер су веровали да та храна може бити отровна.⁴⁶

Уз много непријатних ситуација на које су ходочасници наилазили и проживљавали, Фабри не може, а да не спомене и све оне ситуације када су их *њихови Сарацени*, драгомани и Калини, спасили. О томе више у наредном поглављу.

⁴⁵ *Evagatorium*, II, 2-3

⁴⁶ *Исто*, II, 117

Друго поглавље

Дуго очекивано путовање

Путовање на Синај

Када се Фабри, незадовољан својим кратким првих ходочашћем, одлучио да поново посети Свету земљу, био је одлучан у томе да посети Синајску гору и манастир свете Катарине. Своју жељу је исказао Мамелуку који је био задужен за њих током ходочашћа, али су га дочекале лоше вести. Било му је речено да су Арапи, који су боравили у Арабији и по пустињама Синајске горе, упали у манастир, опљачкали га и убили све тамошње монахе. Исту вест је добио касније тог дана и од једног Сарацена. Већ верујући да ни други пут неће бити у прилици да посети мошти свете Катарине, Фабри је полако одустајао од те идеје, као и ходочасници који су кренули са њим и желели да посете Синајску гору. Међутим, сетивши се лажљиве природе Сарацена и превртљивих Мамелука, Фабри је ове тужне вести видео као начин на који би они одвратили ходочанике од своје намере, јер су њихови заповедници губили новац за сваког ходочасника који оде тамо.⁴⁷

Након непуна два месеца проведена у Јерусалиму и околини, ходочасници који су заједно дошли у Свету земљу, поделили су се у две групе, те је само њих четворо кренуло ка манастиру свете Катарине. Напустили су Јерусалим, обишли Синај, Каиро и Александрију, да би се треће недеље октобра укрцали на венецијански трговачки брод и запловили ка Европи. Фабри је знао да одлазау у Свету земљу искуство које мали број верника може да доживи, те је знао да је важно пренети им мало Јерусалима, макар у писаној форми. И сам је написао како је понекад заостајао за групом, јер је морао да застане и

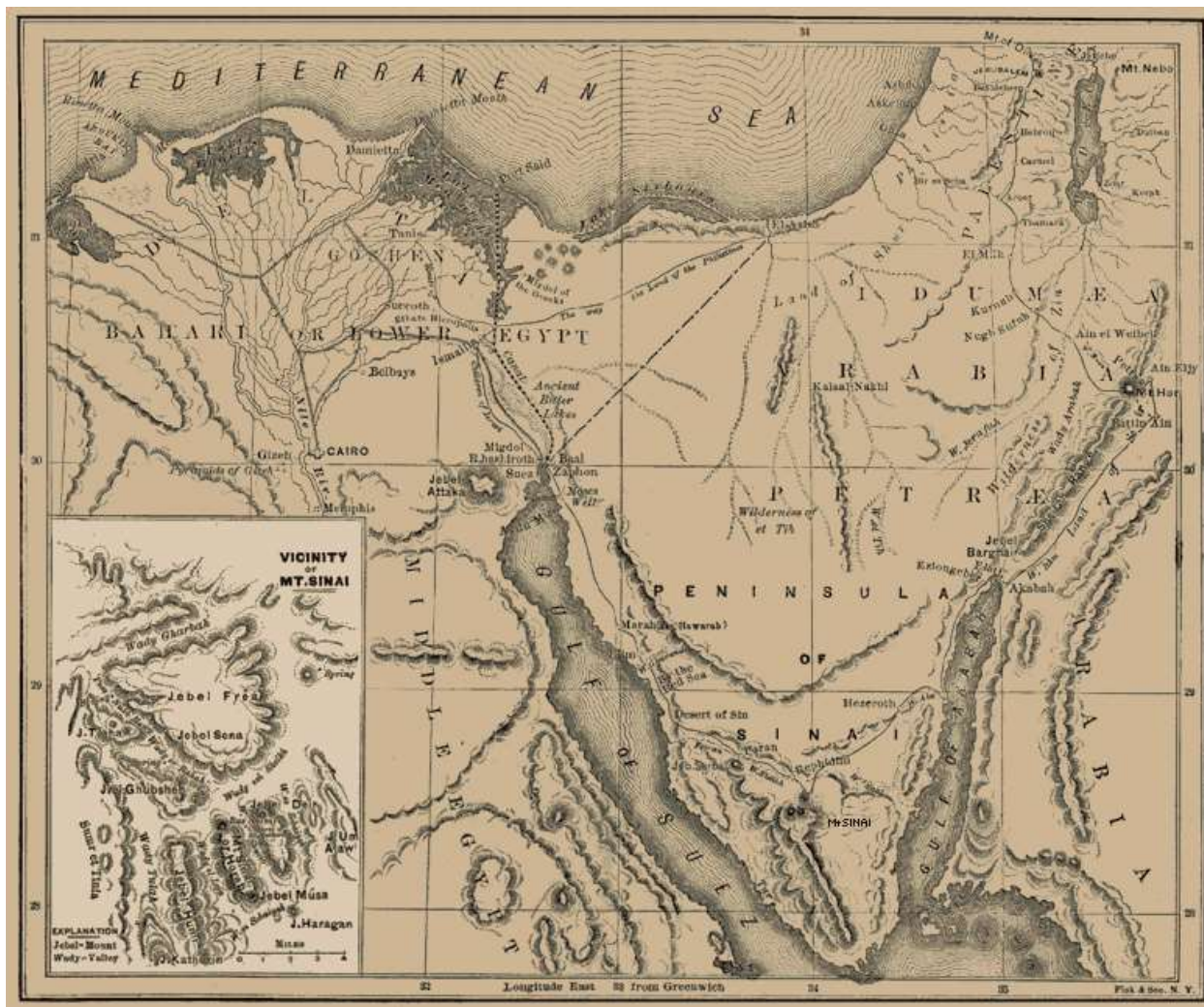
⁴⁷ *Evagatorium*, II, 179-180

напише по коју реч, како не би заборавио неки предео, цвет, животињу или људе. Пут до манастира свете Катарине је био дуг, али је овак караван још дуже путовао, јер су често стајали и обилазили нова места. Једно од тих места је био град Хеброн, у којем је Фабри још једном искусио гостопримљивост тамошњих људи. Наишли су на једну џамију, уз коју је било изграђено коначиште, које је било поприлично богато. Фабри је забележио да је њихов годишњи приход био 24 000 дуката, јер су неки од њихових покровитеља богати Турци и Сарацени, али и многи други. Они су били уточиште за многе сиромашне људе, који нису могли да приуште храну. Фабри је забележио да се дневно тамо пекло више хиљада векни хлеба и да никада никоме нису ускратили помоћ.⁴⁸ Штавише, Фабри и његови сапутници су добили храну, иако је нису тражили.

Један од проблема са којима су се ходочасници сусретали, тицао се Арапа који су били плаћени да иду у пратњи и да се старају о камилама и товару. Иако су добијали обећани новац, дешавало се да они заправо не воде рачуна о товару, те би им *случајно* испало или би неки комад товара заборавили, па би тражили додатан новац да се врате назад и да узму те ствари. Фабри пише да је то била честа појава, стога су морали да буду обазривији и да те људе држе на оку.

Пут на Синајску гору је био дуг и и сцрпљујући. О самим изазовима током пута довољно говори Фабријев запис да, када су наишли на један извор воде, сви су похрлили да пију. Тек након што су утолили жеђ, приметили су да је вода пуна црва, те су знали да ће их болети стомаци, код неких би могло и да се погорша, али нису превише марили за то, јер су врућина и жеђ били неподношљиви. Поготово имајући у виду да су они на лето, почетком септембра, кренули на Синај.

⁴⁸*Evagatorium*, II, 418

Мапа 2, Синајско полуострво

Синајско полуострво се налазило на граници Египта и Арабије. Било је изузетно значајно место у Старом завету. Кроз њене пустиње је Мојсије са својим народом лутао 40 година, на Синајској гори му се јавио Бог и даровао му 10 Божјих заповести, а вековима касније, царица Јелена је изградила цркву посвећену Богородици. Клима која је тамо владала није ишла у прилог ходочасницима који су дошли из хладне Немачке, ненавикнути на ужарено сунце и песак. Међутим, поучени списима својих претходника, знали су да ће у пустињи наићи на номаде, Арапе и Мидјане, који су се прилагодили тешким условима за

живот у пустињи.⁴⁹ Уосталом, како пише Фабри, област се и зове *пустиња*, јер ју је и Бог напустио, како би остали делови света били у изобиљу.⁵⁰ Зато је ова област персонофикација смрти. Људи тамо не могу да преживе јер нема воде, све је суво и неплодно. Уосталом, и ако се нађе неки поток или било какав извор воде, није за пиће, јер је вода пуна црва. Нема хране, јер нема дрвећа, а пејзаж чине брда и планине, песак и камен. Чињеница је била да је ходочасницима била потребна помоћ водича кроз ову јалову област, колико да би пронашли пут, толико да би остали живи. Додатан проблем је био тај што, иако је одређени број људи пролазио овим пределима, није постојала ни једна стаза коју су могли да прате. Околина је могла преко ноћи да се промени захваљујући пустињским ветровима, те *један дан је могла бити равница, другог дана би се на том месту нашла планина*(дина). Некада не би могли да гледају, јер би им ветрови нанели песак у очи, а можда и највећа опасност је било језеро Сербонис, на северу Синајског полуострва. Оно се помиње код Херодота и Диодора као место на којем би често војници нестајали, јер је ветар умео да нанесе велике количине песка и да прекрије површину језера, те би деловало као да је чврсто тло. Живи песак, велике врућине, непознавање терена, али и могућност наилажења на номаде, били су само неки од разлога зашто је био потребан водич, много стрпљења и жеље да се неко упусти у ову пустоловину. Наравно, како би група људи могла успешно да дође до манастира свете Катарине, било је потребно да се користе животиње, како би што пре тамо и стигли. Магарци, које су ходочасници користили у Палестини овде нису били коришћени за товар, већ су их само ходочасници јахали. Таква животиња не може да издржи нехумане услове који су владали на Синају под великим теретом. Стога, користиле су се камиле. Власници тих камила нису били Арапи, иако су били црни као они, већ су били локани становници, који *нису чистокрвни Сарацени*,⁵¹ али јесу били муслимани. Имали су савез са Арапима из Арабије, те су слободно могли да живе и раде.⁵² Након што су спаковали све што им је било потребно за прелазак дугог и изнурујућег пута и натоварили камиле вином, овај караван се упутио на Синајску гору и ка манастиру свете Катарине.

⁴⁹ *Evagatorium*, II, 469

⁵⁰ *Исто*, II, 466

⁵¹ *Исто*, II, 459

⁵² Фабри даје опис области у којој је провео месеце, те каже да постоје заправо три Арабије. Једна је *Горња Арабија*, коју чине Либан и Сирија, друга је *Друга Арабија*, која обухвата области *с оне стране Јордана, с оне стране Јордана*, а трећа је Велика Арабија, која обухвата области Црвеног мора и Египта. На истоку је Мека, у којој се налази Мухамедов гроб.

Номади и пустињаци

Иако су услови за живот на Синају било лоши, постојале су одређене групе које су тамо живеле и временом се привикле. Они су Арапи, муслимани и себе сматрају потомцима Хацера и Ишмаела.⁵³ Као и њихово окружење, овај народ је јадан и зверски настројен. Међутим, за ове људе, многи користе друге називе. Није усаглашено да ли су они Мидјанци, Бедуини или чак Цигани.⁵⁴ Они сами себе сматрају Арапима. Како је природа овде окрутна, не постоје стална насеља, већ су они номади. Лутају кроз пустињу, обучени оскудно и увек наоружани и спремни за пљачку, јер кроз Синај пролазио пут којим су ходочасници ишли до манастира свете Катарине, муслимани до Меке, али и трговачка рута која је са Црвеног мора носила робу у Каиро. Они су на ободима пустиње, никада не залазе у њено средиште, јер тамо не могу да опстану. Живе по пећинама, шаторима и кућицама од грмља, стално су у путу и траже изворе воде, за себе и за животиње које су водили са собом. Главни извор прихода је отимање од пролазника, у чему су учествовали сви чланови групе. Мушкарци би претили оружјем, док би деца и жене стајали са стране и бацали каменице. Уколико се нападнута група не би повиновала и не би им дали новац за безбедан пролазак кроз пустињу, ови Арапи би почели да траже милостињу. Фабри објашњава да ови људи, уколико не успеју да опстану и пљачкају по пустињи, одлазе из те земље негде где је то могуће. Још додаје да ови људи живе и на Западу, где их зову *Zigeuner*, односно *Цигани*.

Иако су имали тешке услове, припадници овог народа су могли да живе доста дуго, чак и преко 100 година. Хранили су се биљкама, корењем, млеком. Како су камиле једна од ретких животињских врсти која може да преживи у суровим условима пустиње, веома су важне за преживљавање. Арапи се хране камиљим месом и млеком, вешти су

⁵³ Према традицији, Хацера је била Аврамова слушкиња и на свет му је донела сина, Ишмаела, Аврамовог прворођеног сина. Све абрахамске религије је помињу, а у Курану је позната као *друга Аврамова жена*. Она и Аврам се сматрају прародитељима Арапа. *Књига постања*.

⁵⁴ *Evagatorium*, II, 477

риболовци и још вештији лопови. Имали су обичај да, када наиђу на неки град, скривени од погледа током ноћи, улазе у куће и пљачкају шта год могу. И сам Фабри се налазио у Јерусалиму, када су ови Арапи у два наврата упадали у Јерусалим.

Ходочасници су били у сталном страху да их неки припадници номадских племена не нападну и не опљачкају. Стога није тешко разумети осећања која су их преплавила када су видели један караван који им је ишао у сусрет. Наравно, као и у већини случајева раније, ни ови људи их нису напали. Испоставило се да се ради о Египћанима, који су кренули на ходочашће у Јерусалим. Како је у близини Црвено море, те трговина има велики значај, није била ретка појава видети трговачке караване како пролазе. У кратком временском размаку, ходочасници су срели чак два каравана која су долазила са Истока. Са једнима су били у пријатељским односима. Тим трговцима, који су неколико дана већ били без воде у ужареној пустињи, ходочасници с понудили воду коју су имали, јер су деловали да ће се сваког часа онесвестити. Потпуно друга слика је била са другим караваном. Без икаквих речи, али са много намерштених погледа, тај други караван је прошао поред ходочасника. За Фабрија ово није било изненађујуће. Он је знао да је скоро па традиционалан однос Западњака и Источњака заснован на нетрпељивости, мржњи.⁵⁵

Када су дошли до дела полуострва где су Мидјани, морали су да се зауставе. Неки ходочасници су се разболели, те нису могли да наставе даље. На овом месту, Фабри пише да су пронашли неке *плитке пећине*, у којима су се сакрили од врелине сунца и песка. Мидјани су се навикли на услове које је Синај пружао у толикој мери да су постојала и нека трајна насеља. Ти Мидјани су и по врелом сунцу боравили у својим шаторима, док су ходочасници морали да траже другачији заклон. Разлог је био једноставан. Мидјани, Арапи и Етиопљани који су генерацијама живели на том поднебљу су схватили да их шатори од платна неће заштитити, већ је могуће да ће проузроковати још већу штету, те су своје шаторе правили од другог материјала, од коже.⁵⁶

Нису само људи били посебни у овом делу света, већ и природа. Ходочасници су били очарани светом око њих, од разнобојних каменчића до *чудних звери*. Шкорпије, змије, птице, биљке, кактуси... Све је било много другачије него у шумовитим пределима

⁵⁵ *Evagatorium*, II, 525

⁵⁶ *Evagatorium* II, 532

Европе. Овде је природа била страшна, велике врућине су владале, а живим бићима није преостало ништа друго него да се прилагоде. Један пример су биле камиле које су данима могле да, под товаром, прелазе велике раздаљине, без воде. Још једно биће је обитавало у пустињама Синајског полуострва, а које је мали број ходочасника видело. Фабрију се на први поглед учинило да је то дивља камила, али га је Калин исправио и рекао да је то заправо – *једнорог, носорог*. Огромна звер која нема милости према плену, која може да одбаци човека увис или да га прегази. Четири стопе дугачка звер, која на свом челу има један рог, брза је и може да убије човека.

Дуго путовање без назнака да ће се коначно наћи пред манастиром свете Катарине, уносило је немир ходочасницима, у толикој мери да су почели да мисле да их њихови водичи завлаче и воде у круг, како би им узели што више новца или, како су неки сматрали, док не дочекају прави тренутак и не украду товар који су ходочасници носили са собом. Ови немири су временом расли и дошли до тога да су два витеза дошла у међусобни сукоб, те је крвопролиће деловало неизбежно. У сукоб су се умешали Арапи који су им били у пратњи, када нико од ходочасника није хтео или није смео, плашећи се за сопствени живот. Неколицина Арапа се ставила између два исукана витешка мача, чиме је сукоб донекле био спречен, како се не би повредили недужни људи. Фабри је разлог за овај одважан чин Арапа пронашао у религији. Муслимани, за разлику од католика, верују у предестинацију.⁵⁷ Стога, њихову храброст Фабри приписује *празноверју*. Они су имали *лажну догму* према којој уколико њихово време није дошло, неће умрети, ма шта да им се догоди. Тако се овај сукоб завршио, све док нису отишли у Каиро и док се нису појавили пред султаном и судијама. Још једно од тих *сулудих сујевеља* се тицало самог мора. Наиме, како су обале, било је потребно да се обележи где се море завршава, како не би дошло до бродолома. У ту сврху, људи су ређали камење како би привукли пажњу морепловаца. Фабри пише да су Сарацени и Арапи и ово успели да прилагоде својем веровању, тиме што су тај стуб од камења *украшавали* исцепаним деловима одеће. Разлог је био у томе што муслимани имају обичај

⁵⁷ Предестинација је веровање у недокучивост Божје воље, те да је све унапред одређено и да се на судбину не може утицати. Један од највећих заговорника предестинација је био свети Августин, који је ту тему разрадио и у делу *De civitate dei*. Ова доктрина је касније била одбачена код католика, али је заживела опет у доба реформације.

да одају почаст сваком месту за које мисле да је свето. Тако су се код ових камених стубова окупљали, молили, те би на крају исцепали комад одеће и закачили га на стуб.⁵⁸

На путу кроз Синај, наишли су на још једну групу Арапа пустињака, који су своје шаторе подигли поред једног бунара. Уморни ходочасници су своје шаторе подогли тик уз арапске, како би се одморили и прикупили снагу за даље путовање. Калини су их још раније упозорили да у овој *дивљини* владају другачија правила од оних на која су навикли, чак и од оних у Јерусалиму и Гази. Водећи се овим, ходочасници су били ради да храну коју су носили са собом поделе са овим људима. Мало по мало, велики број деце и жена се окупило око ходочасника, ишчекујући своје парче хлеба. Због овог пријатељског чина, и сами Арапи су почели да се осећају лагодније у друштву ходочасника, те су им понудили да узму воду из оближњег бунара, за даљи пут. Иако је вода била прљава и мутна, Фабри и његови пријатељи су напунили своје флаше и ускоро наставили свој пут.⁵⁹ Због указаног гостопримства, ходочасници и калини су желели да се на неки начин захвале вођи ове групе Арапа, те су му дали један златни дукат. Он је захвалност узвратио тиме што им је понудио да им буде водич, *ако то они желе и да их брани од разних напада*.⁶⁰

Иако су били у тешким условима, Арапи нису изгубили осећај за хумор. Како је Фабри записивао све, једне ноћи је желео да запише све о месту на којем су остали да преноће. Питао је водиче како се зове то место, на шта су му они одговорили *Albaroch*. Када је Фабри почео да то и записује, Арапи су почели да се смеју. Фабрију није било јасно чиме је смех био проузрокован, а још јаче су се смејали након што је он записано и прочитао. Тек касније му је један од Калина указао да је анђеол Габријел(Џибрил), након што се указао Мухамеду, донео једну *звер*, која је личила на магарца и мулу, од бисера, смарагда и рубина, камиљим копитама и скупоценим седлом. Та звер се звала Албарох.

⁵⁸ *Evagatorium*, II, 509

⁵⁹ *Исто*, II, 515

⁶⁰ *Evagatorium*, II, 515-516

Последње недеље ходочашћа

Планина Хороб и Мојсијев бунар су само од неких места која се налазе описана у Библији и која су значајна за хришћанску традицију. После две недеље спавања у пустињи и коришћења прљаве воде, ходочасници су се нашли пред зидинама манастра посвећеног Светој Катарини Александријској, мученици из 4. века. У манастиру се чувају њене мошти, а данас се тамо могу наћи њена глава и десна рука, док је остатак расут по хришћанском свету. Како је цар Јустинијан изградио овај манастир, даривао га је и великим имањем, а тамо је послао и 100 породица које ће то имање одржавати. Манастир се и данас налази у оквиру Грчке православне цркве. Саграђен је на месту где се, према Библији, у *несагоривој купини*, Мојсију указао Бог. Сама *купина* је реликвија у хришћанској традицији, те се чува у манастиру. Поред овога, манастир има посебно место у хришћанској религији и због тога што је најстарији стално насељени манастир, чија се историја може пратити уназад скоро 17 векова. Одлазак на Синајску гору и посета манастиру ове мученице, за Фабрија је било можда и веће задовољство од одласка у сам Јерусалим. Био је пресрећан када је угледао манастир и схватио да на неколико метара, иза дебелих зидина, лежи *његова жена*.

Боравак у манастиру је Фабрију показао и колико су се Арапи навикли на живот у дивљини. Један дан их је посматрао како пале ватру користећи се само два камена и мало суве траве. Фабри се питао како су они стекли ову вештину и закључио је да им је то пренео сам Прометеј, херој из грчке митологије. Иако је манастир био православно, у њему су били сви добродошли. Тако су са Фабријем и његовим пријатељима, у манастиру боравили и *јеретици*, Арапи, Сарацени. Сви заједно су јели и пили, без обзира на све разлике међу њима. Међутим, постојала су нека правила. Како је манастир био православно, неки делови су били забрањени за католике, али су обишли су капеле и цркве посвећене *несагорвој купини*, светом Јакову, светој Марини, светој Марији. Унутар зидина цркве налазе се три богомоље. Једна која припада православцима, друга која припада Латинима и трећа која је за Сарацене. Иако је прве две описао, када је дошао до треће, муслимаске, почео је да се премшља да ли је она уопште вредна помена. Она се налазила између рве две цркве, *као да*

је главна.⁶¹У њу су завирили када није било муслимана у близини, и као и све џамије у Јерусалиму и Гази, и ова је била празна, бела, без икаквих обележја.

У близини манастира Свете Катарине, Фабри пише да се налазио и манастир *светог човека*. Оно што је било чудно у вези са њим јесте чињеница да га нико никада није видео. Једино што је ишло у прилог веровању да тај манастир постоји је звук звона који би се чуо у одређено време. Фабри пише да су монаси из манастира Свете Катарине организовали потраге за манастиром, али га никада нису пронашли, чак ни када су пратили звона. Он тада долази до јединог могућег закључка – за то су криви Арапи. Њихови греси, погрешна вера и погрешна веровања, богохулни обичаји су разлог зашто ни они који су вредни, не могу да пронађу тај невидљиви манастир.⁶² Са брда код манастира, види се Црвено море и Арабија, у чијој се пустињи налази град Мека. У том граду је сахрањем пророк Мухамед и његов гроб је место ходочашћа. Муслимани иду једном годишње на хаџилук, те обилазе и гроб. Фабри је чуо приче о Мухамедовом гробу и закључио је да је то једна велика превара. Муслимани су веровали да Мухамедов гроб лебди у ваздуху, али Фабри даје своје мишљење, за које сматра да је исправно. Како је гроб направљен од гвожђа, на две стране одаје су постављени магнети, који одржавају гроб изнад земље, те нема речи о *божанској сили* која држи пророка.⁶³

У долини код манастира, Фабри пише да су наишли у једној пећини на идола. У облику дечака Етиопљанина, овај идол је био место које су Арапи посећивали, обожавали и *даровали га* комадима одеће. На Синају, Фабри је први пут присуствовао некој муслиманској прослави. У Јерусалиму су једном приликом били затоврени у соби, јер су муслимани славили свој празник, те је ово био први пут да је својим очима видео славље. Пошто су ходочасници обилазили околину, подигли су шаторе у једној долини. Ту су им прво пришли неки Арапи и замолили их за мало хране, коју су им ходочасници радо дали. Увече, у 10 часова, 3. септембра, Арапи, Сарацени и сви други муслимани, организовали су једну велику прославу – славили су Рамазан. Запалили су велику ватру, славили, јели, пили веселили се, а са њима и Фабри и други ходочасници. Фабри и сам пише како су се

⁶¹ *Evagatorium*, II, 615

⁶² *Исто*, II, 577

⁶³ *Evagatorium*, II, 557-558

муслимани понашали другачије него иначе, били су весели. Ово понашање је било необично за Фабрија. Онда је упознао њихову традицију. Наиме, муслимани посте када дође месец Рамазана, девети месец по исламском календару. Тада муслимански верници мењају дан за ноћ. Од када сване сунце до када не падне мрак, они спавају, одмарају се, не једу и не пију, не разговарају и не улазе у интимне односе са својим женама. Ту тромост одбацују чим сунце зађе и када *не могу да разликују белу од црне нити*.⁶⁴ Они онда постају весели, радују се јелу и пићу у којима уживају све до зоре и траже утеху у својим женама. Како су постојали и они који нису могли да издрже такве промене и који су морали да иду на спавање, у градовима су имама два сата пред свитање ишли улицама и будили те људе и обавештавали их да имају још мало времена пре него што пост почне изнова. За Фабрија и остале ходочаснике, ово је била нехумана традиција и захваљивали су Богу што није постојала и на Западу. *Овај пост је примерен само за похотне и зверске људе*.⁶⁵ Овакви обичаји код људи доводе до чињења смртних грехова, као што су пожуда, прождрљивост, али и пијанство, те од човека праве примитивну особу.

Одлазак ка Египту је донео нове сусрете. Наишли су на једног Арапина који је био трговац и који је носио робу пристиглу из Индије у Александрију, како би се утоварила на венецијанске бродове и послала у Европу. Ово је натерало ходочаснике да пожуре ка Александрији, плашећи се да би, ако би закаснили на тај брод, морали да проведу читаву зиму у Египту, а то никако нису желели. Арапи, који су били водичи камила, схватили су да ходочасници желе да пожуре ка одредишту, те су почели да гоне животиње више него раније. Фабри их је посматрао и био је задивљен. Каже да *никада није видео особу која тако брзо трчи*, имали су дуге ноге и били су босоноги. Они могу дуго да трче, јер *мало и једу и пију*.⁶⁶ На неколико места пише о томе како је уживао на овом ходочашћу, иако се није надао томе. Ови Арапи су му правили друштво, шалили се, а Фабри се са њима толико смејао *да је умало пао са магарца*.⁶⁷

На *краљевском путу*, Фабри и ходочасници су виђали доста муслимана који су ишли у супротном правцу, ка Меки. Хаџилук се сматрао обавезом сваког верника, барем једном

⁶⁴ Исто, II, 637-638

⁶⁵ Исто, II, 637

⁶⁶ *Evagatorium*, II, 657-658

⁶⁷ Исто, II, 658

у животу отићи тамо и посетити света места, а обично се ишли када почне пост, као тог септембра месеца. Један караван који су срели је бројао чак 500 камила. Тако су богати Сарацени носили мноштво ствари, од свакодневних потрепштина до комада намештаја. Одлазили су у *Божју кућу*, за коју верују да је сам Адам саградио. Она је припадала Адамовим синовима и до времена Аврама била пуна идола, у којој су се поштовали антички богови, Марс и Сатурн. Аврам је на себе преузео да поправи кућу, те је она припала Исмаилу, Аврамовом сину, како би се тамо молили он и његова деца. Од времена Мухамеда, ова кућа је место ходочашћа, у којој се налази Мухамедов гроб, који је направио његов наследник, Абу Бакр. Хришћани су били добродошли, такође, мада би се сматрале неверницима уколико би пољубили гроб или урадили нешто слично томе.⁶⁸ И сам Фабри каже да је био заинтригиран Мухамедовим гробом и да је желео да оде, мада ипак није.

Како је овде био крај прича везаних за Синај, ту се завршио и превод Обрија Стјуарта. Неки историчари, попут Хилде Прескот, занимали су се за други део ходочашћа, од изласка из Јерусалима и Газе до укрцавања на венецијански трговачки брод.

⁶⁸ *Evagatorium*, II,669

Треће поглавље

Други погледи на *друге*

Фабријеви претходници и савременици

Монах Феликс Фабри није био међу првима који су отишли на ходочашће, нити први који је иза себе оставио писани траг о том искуству. Итинерари су се разликовали по много чему, као што је стил писања или чак и представљање ходочашћа у обрнутом редоследу, од краја ка почетку, као у случају Лудолфа из Сахена, који је желео своје дело да сачини на тај начин да прати Библију, од Старог до Новог завета, те је и писао од посете Египту и Синају до одласка у Јерусалим. Друго Фабријево ходочашће је укључивало неколико важних историјских личности, које су иза себе такође оставиле писани траг, попут Берхнарда из Брајденбаха и Пола Валтера. Сва ова сведочења су у неку руку иста, јер се често позивају један на другог, али им је стил другачији, примећивали су различите ствари и записивали оно што су сматрали да је битно да се пренесе онима који нису боравили у Светој Земљи. Оно што је занимљиво, јесте да су сви они преузимали описе из дела особа које су много раније боравиле у Јерусалиму.

Теодорих је, као што је било речено, на ходочашће ишао у другој половини 12. века, скоро 300 година пре Фабрија. У свом делу *Libellus de locis sanctis*, он се више посвећује описивању капела, манастира, цркви, прича о историји града, те је у неким деловима било неизбежно да помене и људе који су тамо живели. Тако помиње цркву светог Лазара, која у близини града Јерихона има своје имање, које је велико и на којем расте грожђе. Једини проблем је што је велики део имања запуштен, јер Сарацени стално упадају на тај посед и краду одатле, а није им било страно ни да краду из самих цркви.⁶⁹ Као и код Фабрија, ни Теодорих није могао да прође поред Сарацена, а да не осети nelaгоду, сваког тренутка очекујући да ће се нешто лоше догодити. За скоро сваки град који има зидине напомиње да

⁶⁹ Theoderich, *Description of the holy places*, 49

су оне ту и због *неверника који нападају и чекају у заседи*.⁷⁰ Теодорих помиње друге невернике који живе на супротној обали реке Јордан, који су опасни, али то није спречавало ходочаснике да посете ову реку. За њега, градови заузети током два крсташка рата нису освојени, већ *спасени* из руку неверника.⁷¹ Сматрао је да је Бог био на хришћанској страни, јер није дозвољавао да муслимани нападну хришћанске градове. Ово Теодорих пише мање од две деценије пре пада Јерусалима у руке муслимана под вођством Саладина, 1187. године, за које Фабри каже да је Божја казна за раскалашан живот хришћана у граду и заборављање Божјих заповести. Поред муслимана, Теодорих у неколико наврата помиње и јевреје, јер је у срцу њихове краљевине Јудеје био најважнији хришћански град, Јерусалим. Они су имали велики утицај на неке хришћанске секте у Светој земљи, попут Јаковита.⁷² Друге групе спомиње само овлаш, као Нубијце, који су заправо копти.

Рабин Бенјамин из Туделе је имао другачији приступ. Његов путопис се доста разликовао, пре свега јер је већином бележио Јевреје који су живели у насељима кроз која је пролазио, као и њихова занимања, ако их је било свега неколико. Оно што је значајно у путопису овог рабина јесте и чињеница да је он први који је поменуо једну затворену етнорелигијску групу, Друзе. Како је своје путовање Блиским Истоком започео из и полако ишао јужно ка Јерусалиму, Бенјамин се сусрео са овом групом људи. И онда, као и данас, Друзи представљају једну затворену групу, која живи на простору Сирије, Либана, Јордана и Палестине. Не желе да буду ни под чијим утицајем, те живе у планинама. Имају неке чудне обичаје, као што је да *отац леже са ћерком, а једном годишње имају велику прославу где једу и пију, па се мушкарци и жене упуштају у интимне односе, често веома промискуитетне*.⁷³ Они имају доста другачија веровања од хришћана, јевреја и муслимана. Верују у реинкарнацију душе, где добра душа прелази у тело новорођенчета, а лоша се реинкарнира у животињу. Они немају непријатеље, а пријатељски су настројени према јеврејима. У граду Цезареји живе две групе јевреје. Једни су правоверни, а други су Самарићани. Бенјамин пише да су свештеници међу Самарићанима наследници пророка Арона, жене се само у оквирима свештеничких породица. За разлику од осталих јевреја,

⁷⁰ Theoderich, *Description of the holy places*, 48; 56-57

⁷¹ Исто, 65

⁷² Секта која је добила име по Јакову Барадеју, монаху из 6. века

⁷³ Benjamin of Tudela, *The itinerary of rabbi Benjamin of Tudela*, ed. A.Asher, 1840, 61-62

Самарићани имају три слова мање у свом писму и немају *славу*, јер је за њих понизност изузетно битна. Они имају и нека посебна правила, као на пример да не дирају лешеве који су били у неким несрећама, не додирују кости, а када иду у синагогу, купају се пре одласка и узимају нову одећу.⁷⁴ За Јерусалим каже да је град у којем живе многи људи, Јаковити, Јермени, Грузијци, Грци, Франци и многи други. Град има 4 капије, два коначишта за витезове и ходочаснике, као и светињу коју посећују сви – Свети гроб, где је сахрањен *онај човек*.⁷⁵ Такође пише како у самом граду нема воде или је има у малим количинама, те свака кућа сакупља кишницу коју после користи. Он је надаље наставио своје путовање на Далеки исток и на крају је отишао у Египат, тачније у Александрију, којом је био очаран. Ужурбани трговачки град, који има историју дугу више векова и велика лука која се протеже целу миљу у море из које плове бродови за сваки део (познато) света.

Постоје два илустрована путописа Фабријевих сапутника током ходочашћа 1483/4 године. Она су настала из пера Бернхарда из Брајденбаха и Паула Валтера из Гиглингена. Оно што је карактеристично за Паула Валтера јесте чињеница да он није само посетио Јерусалим, већ је тамо једно време и живео. Наиме, на свом првом ходочашћу 1482. године, одлучио је да се придружи Фрањевцима на Синајској гори. Он је цртао живи свет на који је наилазио током пропутовања, од цвећау Каиру до крокодила из Нила и жирафа. Он је оставио и неке описе народа са тих простора, о њиховим навикама и свакодневном животу. Један од првих описа је из Хеброна, након што се се искрцали у Свету земљу. Дошли су до места на којем је, према Библији, Бог створио Адама. Ту је Паул Валтер видео *дуваче стакла*, али и нешто што га је згрозило. Наиме, у центру града је постојало једно језеро. Тамо би, након што би згрешили, дошли муслимани, опрали своја стопала, руке и гениталије, како би спрали грех. Онда би отишли на други део језера и отпочели молитву.⁷⁶ Паул Валтер је цртао и више значаја придавао муслиманским грађевинама, попут мадрасе у Јерусалиму која је тих година и била изграђена, Пећине у Макпели и једне грађевине која је привлачила пажњу свих ходочасника у Јерусалиму - Купола на стени.

⁷⁴ Benjanim of Tudela, *The itinerary...*, 67-68

⁷⁵ Назив за Исуса у Талмуду

⁷⁶ Marianne P. Ritsema van Eck, "Encounters with the Levant: the late medieval illustrated Jerusalem Travelogue by Paul Walter von Guglingen" u *Mediterranean Historical Review* 32, no 2(2017), 153-188

Бернхард из Брајденбаха пише мало другачије. Њега не занимају само градови и животиње, већ и људи. Он даје илустрације људи који су живели у Светој земљи, који носе турбане, чудну одећу. Уз то, он се занима и за писма којима су се људи користили у том делу света, те даје таблице са алфабетима скоро свих који су живели у Јерусалиму. Оно што је занимљиво код њега, јесте да је већ поменути *једнорог*, заиста једнорог, какав се налази у бајкама. За разлику од Фабрија, Барнхард даје мало другачије описе људи. О Мамелуцима, Фабри пише само да они нису ни хришћани ни муслимани, док Бернхард каже да су они заправо људи који су долазили са свих страна, те има оних из Славоније, Албаније, Италије, али има и оних пореклом из Немачке.⁷⁷ Такође, помиње калина, који је преводилац и водич до манастира свете Катарине на Синају, иако му не помиње име. Мада, Бернхардове записе је често користио Фабри, како би употпунио своје знање о хришћанским сектама у Светој земљи. Бернхард је, као и сви горе наведени ходочасници, био прагматичан, без великих описа и без непотребних удубљивања у тему која је свима била позната из ранијих путописа.

⁷⁷ *Bernhard von Breydenbach and his journey to the Holy land*, ed. Hugh Davies, J&J Leighton, London 1911, xvi

Закључак

Фабри је своје дело писао како би се читало у оквирима доминиканског реда. Када је одлазио на своје прво ходочашће, он је у неку руку знао шта може тамо да очекује. Био је само један од многих припадника Реда који је посетио Јерусалим и који је иза себе оставио писани траг. Да ли су стварно они са *прекоморја* толико различити од становника Европе? Да ли је постојала жеља да се покаже како је Европа напреднија и цивилизованија зато што је чиста и хришћанска, а Исток проклет и прљав јер је муслимански, пун јеретика и шизматика? Код појединих исторчара, постоји мишљење да је заправо Фабријево дело много одмереније, мање једнострано него дела његових претходника, те да је оно можда увод у другачије посматрање *других*. Иако је имао много замерки на рачун Сарацена и муслимана уопште, сматрао је да је једна од најбољих особа које је икада упознао Елфахал, калин задужен за ходочаснике у Јерусалиму, веома допадљиви осамдесетогодишњак. И сам *Evagatorium* делује да је подељен када се ради о муслиманима. У првом делу, када путује Палестином, као да не налази на добре људе, осим наравно свог пријатеља, Елфахала. Када одлази на Синај, појављују се нове личности које представљају муслимански свет у другачијем светлу. То су драгомани, калини који су их водили, спасавали, усмеравали и учинили да им далека путовања прођу брзо и у смеху. На Блиском истоку је видео много тога чега нема у Немачкој, а понајвише мултикултуралност која је била највидљивија у Јерусалиму. Разне врсте пистаћа, воћа, биљака... Видео је како људи живе на другим просторима, узео најбоље од тога и пренео својим сународницима. Пре него што је *Evagatorium* штампан, Феликс је преминуо. Његови путописи су остали као важан део доминиканског реда и као дело које је учествовало у обликовању Западне мисли о Блиском Истоку и, пре свега, муслиманима. Његов начин излагања путовања није био карактеристичан за 15. век. Када би се разматрао Фабријев поглед на не-хришћане у односу на остале текстове његовог времена, рекло би се да је он имао позитивно мишљење о њима. Због његовог стила, Фабријева дела су постала веома значајна у световним круговима, а потом и код лаика.

Библиографија

Извори:

Beda Venerabilis, A history of the English church and people, ed. Leo Sherley-Price, New York 1978

Benjamin of Tudela, The itinerary of rabbi Benjamin of Tudela, ed. A.Asher, 1840

Bernhard von Breydenbach and his journey to the Holy land, ed. Hugh Davies, J&J Leighton, London 1911

Fabri, Felix, Fratr̄is Felicis Fabri Evagatorium in Terr̄æ Sanct̄æ, Arabiā et Egypti peregrinationem ed. Aubrey Stewart, Palestine Pilgrim's Text Society, London 1896

Theoderich, Theoderich's description of the holy places, ed. Walter Besant, Palestine Pilgrim's Text Society, London, 1891

Литература:

Beebe, Katheryn, Pilgrim&Preacher:The audience and observant spirituality of friar Felix Fabri(1437/8-1502), Oxford University Press, 2014,

Prescott, Hilda F.M. *Once to Sinai*, The MacMillan Company, New York, 1958

Новински чланци:

Edward W. Said "Arabs, Islam, and the Dogmas of the West", The New York Times Book, 1976